

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ АЛЮЗИВНИХ БІБЛІЙНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

В статье исследуется стилистическое функционирование аллюзивных библейских имен собственных на материале романов: “Бог знает” (1984) Дж.Хеллера, “Сын утра” (1978) Дж.К.Оутс, “Понтий Пилат” (1968) П.Майера, “Исповедь Нета Тернера” (1968) У.Стайрона, “Неистовые выходят победителями” (1960) Ф.О’Коннор, “Моисей и десять заповедей” (1956) П.Илтона и М.Робертса, “Мудрая кровь” (1952) Ф.О’Коннор. Главным образом аллюзивные библейские топонимы и антропонимы помогают создавать подтекст, направлять авторское повествование и характеризовать персонажей.

Ключевые слова: библейская аллюзия, топонимы, антропонимы, подтекст.

Stylistic functioning of allusive biblical proper names is investigated in this article on the material of the following novels: “God Knows” (1984) by J.Heller, “Son of the Morning” (1978) by J.C.Oates, “Pontius Pilate” (1968) by P.Maier, “The Confessions of Nat Turner” (1968) by W.Styron, “The Violent Bear It Away” (1960) by F.O’Connor, “Moses and the Ten Commandments” (1956) by P.Ilton, M.Roberts, “Wise Blood” (1952) by F.O’Connor. Allusive biblical toponyms and anthroponyms mainly assist in creating implication, directing author’s narrative and characterizing personages.

Key words: biblical allusion, toponyms, anthroponyms, implication.

Проблема дослідження стилістичного функціонування власних назв у філології не нова (І.В.Гюббенет, В.А.Кухаренко, Л.М.Сапожникова,

Т.С.Олійник та ін.). Проте не достатньо висвітленими залишаються функції алюзивних біблійних власних назв у повоєнному американському романі.

Основним завданням даної статті є виявити і дослідити головні і другорядні стилістичні функції власних назв у романах “Сповідь Нета Тернера” У.Стайрона, “Мойсей і десять заповідей” П.Ілтона та М.Робертса, “Син ранку” Дж.К.Оутс, “Понтій Пілат” П.Майєра, “Бог знає” Дж.Хеллера та “Несамовиті виходять переможцями” і “Мудра кров” Ф.О’Коннор.

Вживаючи топоніми та антропоніми у ролі алюзій, автор у більшості випадків вибирає імена та географічні назви, які знайомі читачеві, тобто із загальновідомою енциклопедичною інформацією, тому у тексті роману вони збагачуються новими конотаціями при тому, що у них наявне значення, яке при декодуванні збуджує певні усталені асоціації. Як топоніми, так і антропоніми часто залишаються поза увагою читача. Читач звертає увагу на власні назви тільки у тому випадку, коли автор дає персонажеві якесь незвичайне або значуще ім’я.

Власні назви покликані називати індивідуальний об’єкт (референт) і відмежовувати його від інших однорідних об’єктів у мовленнєвій ситуації. Проте у деяких випадках власні назви перетворюються на знаки певних індивідуальних об’єктів і цілої сукупності ознак, що характеризують такі об’єкти навіть поза вживанням у мовленнєвій ситуації. Л.М.Сапожникова пропонує називати власні назви, що для більшості членів мовного колективу при визначенні їх референційної співвіднесеності не потребують підтримки мовленнєвої ситуації чи контексту, референційно однозначними. Ми підтримуємо думку дослідниці. Таким чином, в умовах рівної нульової мовленнєвої мотивованості референційно однозначні власні назви мають властивість автономності від оточення при ідентифікації об’єкта, тоді як референційно неоднозначні власні назви виявляють репрезентативну недостатність, тобто залежність від мовленнєвої ситуації чи контексту при визначенні референційної співвіднесеності [1: 120].

Основним механізмом використання референційно однозначної власної назви у характеризуючій функції є зміна у його вихідній референційній співвіднесеності, виділення певних властивостей початкового референта і перенесення їх на іншого референта, що за тими властивостями подібний до початкового. Таким чином, індивідуальні ознаки об'єкта, його властивості, особливості, події, що пов'язані із ним, що наявні у лексичному значенні власної назви і при ідентифікуючому функціонуванні, при новому комунікативному завданні характеристики іншого об'єкту актуалізуються і переходять із другорядних у головні, з периферійних семантичних компонентів у ядерні. Так відбувається реалізація характеризуючої функції власної назви на основі подібності двох об'єктів за певною рисою.

Сутність топоніма полягає в тому, що в ньому знання про слово перетинається зі знанням про іменованій географічний об'єкт. Географічна назва в усіх своїх характеристиках поєднує позамовні (фонові) знання, асоціації, уявлення про назву та об'єкт (за яким закріплений топонім), а також наявну лінгвістичну інформацію про топонім.

Антропоніми виступають невід'ємною частиною характеристики літературного персонажа, суттєво доповнюючи інформацію, що міститься не тільки в описі його зовнішності, поведінки, рис характеру, а також в описі його походження та соціального становища [2].

Найчастіше мотивація вибору алюзивного імені міститься у тексті і є прямо або опосередковано вираженою, а сприйняття її читачем залежить від обсягу фонових знань, якими він володіє.

У романах, на матеріалі яких ми провели дослідження, головні персонажі здебільшого названі біблійними іменами. Цей факт насамперед вирізняє їх з числа інших персонажів та сприяє тому, що читач підсвідомо проводить паралель, порівнюючи персонажів з їхніми біблійними прототипами за головними рисами характеру та поведінкою.

Спочатку ми розглянемо стилістичні функції біблійних топонімів у текстах повоєнних американських романів.

Візьмемо, наприклад, ойконім *Jerusalem* (Єрусалим) у романі У.Стайрона “Сповідь Нета Тернера”, що виступає символом духовного відродження, винагороди за страждання рабів: “You shall not labour in vain, nor bring forth for trouble, for ye are the seed of the blessed of the Lord – and for a long time, as in a trance, dream of myself safe in the new *Jerusalem* all toil or heat or misery” [3: 263] (Isaiah, 55:10).

За задумами Нета Тернера місто Єрусалим у штаті Вірджинія повинне було стати звільненим від рабства краєм, у якому об’єдналися б усі звільнені злидарі. Як і для пророка Ісаї, для Нета у мріях про Єрусалим було втілене духовне оновлення його народу. У Біблії Єрусалим – столиця перших ізраїльських царів, а пізніше – південного Іудейського царства. Цар Давид захопив територію Єрусалиму у євусеїв і переніс до нього ковчег Господнього заповіту. Син Давида, Соломон збудував Єрусалимський Храм. З того часу це місто стало святим для іудеїв, а пізніше і для християн та мусульман. Воно символізує єднання і духовне відродження народів на святій землі [4: 262]. Ойконім *Jerusalem* у тексті роману У.Стайрона набуває символічного значення вільного від рабства та страждань, оновленого краю та впливає на підкреслення головної теми – звільнення від пут рабства і доводить необхідність та невідворотність бунту негрів.

Характерологічну функцію виконує гідронім *Eden* у романі Дж.К.Оутс “Син ранку”. Головний герой твору, проповідник Натанаель Вікері, повторно охрестив себе у ріці *Eden* (Едем): “...rebaptized himself in a mocking little ceremony on the bank of *Eden River*, near his birthplace in Marsena” [5: 402]. Річка Едем є у Божому Місті і представлена у ритуалі хрещення. Згідно з писанням Єзекіїля, повернення цієї річки робить море свіжим (Ezekiel, 28:13; 31:9; 36:35). Алюзивний гідронім *Eden* символізує духовне очищення Натанаеля від гріхів, але епітети *mocking* та *little* надають слову *ceremony* іронічного забарвлення у контексті роману, тому що герой пізно зрозумів істину свого життя і віри.

Особливого значення у романі “Мойсей і десять заповідей” П.Ілтона та М.Робертса набуває оронім *Sinai*: “Joshua thought that this was once again the

hand of Yahweh, for *Sinai* was in the khamsin's path" [6: 242]. Гора Синай (Хорив) стала місцем, де Бог дав Мойсею десять заповідей, згадані у романі, як *God's laws*: "Now he knew that the sun itself was one of God's creatures, following God's laws" [6: 296]. Словосполучення *God's laws* у тексті роману виступає синонімом до фразеологізмів *the ten commandments* та *Mosaic law* і символізує велич Бога та мізерність людини, яка немає влади над законами природи. Джошуа, який не визнавав Бога, увірував в нього, прийшовши до гори Сінай. Алюзивний оронім Сінай символізує духовне пробудження персонажа.

Тепер звернемося до алюзій-антропонімів. Наведення біблійних антропонімів утворює відповідний підтекст, що імпліцитно впливає на скерування оповіді та характеристику осіб.

У літературному словнику-довіднику знаходимо таке визначення терміну підтекст: "*Підтекст* – прихований, внутрішній зміст висловлювання. Підтекст існує тільки в зв'язку з вербально вираженим змістом, супроводить і водночас частково чи повністю змінює його. Підтекст зумовлений деформуванням прямого змісту словесних значень під впливом контексту позамовних факторів – відтворюваної ситуації, позиції мовця, його комунікативної мети. Підтекстова ситуація виникає завдяки здатності мовних одиниць виражати, крім основного значення, ще й додаткові – семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні – викликати асоціації, набувати додаткових значень внаслідок взаємодії з іншими мовними одиницями в структурі тексту" [7: 548].

У нашому випадку підтекст утворюється завдяки біблійним антропонімам, що сприяють проведенню паралелі між головними персонажами.

У романі "Сповідь Нета Тернера" У.Стайрона серед антропонімів біблійного походження найчастіше згадуються *Daniel* (Daniel, 1:3), *Isaiah* (Isaiah, 1:1; 2:1), *Jeremiah* (Jeremiah, 1), (Ezekiel, 2:3). Найближчим із біблійних пророків по духу Нету Тернеру видався Єзекіїль: "Of all the prophets it was *Ezekiel* with his *divine fury* to whom I felt closest by kinship... I would for a long time ponder Ezekiel's words because it was through his words that the wishes of the Lord concerning my destiny (even more than through the words of other prophets)

seemed most clearly to be revealed: Go through the midst of Jerusalem, and set a mark upon the foreheads of the men that sigh and cry for all the abominations that be done in the midst thereof... *Slay utterly old and young*, both maids and little children, and women: but come not near any man upon whom is the mark..." [3: 61–62] (Ezekiel, 9:8; 11:13; 14:1; 20:1; 33:30).

Чорношкірий проповідник був упевненим, що на нього покладена місія: одного дня звільнити рабів із неволі і повести їх до Єрусалима. Єзекіїль пророкував після зруйнування вавилонянами Єрусалима, що настануть дні, коли Господь дозволить євреям відбудувати місто і Божий Храм (Ezekiel, 1:1–3; 20:33–38; 36:26–36; 43:1–5). Образне словосполучення *divine fury* характеризує одночасно і Єзекіїля, і Нета як рішучих людей, бо їхній гнів виправдовується великою місією встановлення справедливості шляхом звільнення рабів. Такі риси як непохитність та рішучість персонажа відчутні у біблійних рядках: "Slay utterly old and young..." [3: 61–62] (Ezekiel, 9:8).

Після кривавого заколоту Нет намагався виправдати свої вчинки, згадуючи Ісуса Навина, який убив царя Македи та Іеху, що вбив Йорама: "Had not *Joshua* with his own sword slain the *King of Makkedah*? And with his own bow had not *Jehu* killed *Joram* on the field of battle?" [3: 343] (Numbers, 13–14; Exodus, 17:9–13). Згадка імен Єзекіїля, Ісуса Навина та Іеху допомагає провести паралель між протагоністом та біблійними персонажами, щоб глибше проникнути у мотиви поведінки чорношкірого проповідника, передати його рішучість та впевненість у правоті здійсненого вчинку.

Алюзії-антропоніми, що зустрічаються у текстах романів, також вживаються у порівняльних конструкціях, до яких входять слова зв'язки *like, as, as if*.

Розглянемо на конкретних прикладах функціонування алюзії у порівняльних конструкціях.

На початку роману "Син ранку" Дж.К.Оутс зустрічається локалізована біблійна алюзія у порівняльній конструкції *much as Your gifts to Job*, вжита в авторській мові: "This would indicate to my way of thinking that Your gift of

Nathanael was a compensation for the earlier outrage, *much as Your gifts to Job* were signs of Your renewed pleasure in him, his having withstood the torments of Your test upon him. And yet it may be that the extraordinary gift of Nathanael William was intended from the very start – even unto the first days of the Creation” [5: 50] (Job, 1:13; 2:7).

Життя Натанаеля Вікері від самого початку повинно було стати випробуванням, як і життя біблійного пророка Йова, в якого Бог відібрав усе: здоров'я, дітей, багатство, але це не похитнуло його віри у Бога. Йов не зрікся Бога. У кінці Бог зціляє Йова, повертає йому багатство і родинне щастя. В Натанаеля склалася подібна ситуація: цілковита віра в Бога поступово витіснила усіх рідних з його життя. Натомість він дістав славу і популярність у віруючих. На відміну від Йова, Натанаель Вікері не отримав винагороди від Бога за свою щирю віру, що межувала з фанатичністю, а поступово повністю деградував, буквально наслідуючи Божі заповіді. Він свідомо позбавив себе лівого ока, виколовши його під час проповіді на знак спокути своїх надуманих гріхів перед Ісусом Христом. Проведення паралелі між подарунками Йову та Натанаелеві сприяє виникненню підтексту. Протагоніст не витримав тих випробувань, які зміг витримати Йов.

У романі “Понтій Пілат” П.Майєра послідовник Ісуса Христа, Павло звинуватив префекта Пілата у скоєнні великого злочину, наголосивши, що йому буде прощено гріх зрадництва, якщо він покається та увірує в Ісуса Христа: “You, Prefect, have committed the most heinous crime in history” [8: 277] “When the staggering realization of whom you crucified finally dawns on you, don't commit suicide, *like Ish-Kerioth*, the man who betrayed him. You can be forgiven” [8: 279].

Святий Павло згадує про зраду Іуди та його спізнене каяття. Іуда спокутував свій гріх через повішення (Matthew, 27:5). Із наведеного прикладу видно, що алюзія вжита у порівняльній конструкції з *like*. Алюзія-ім'я має такий натяк: і Пілат, і Іуда зрадили Ісуса Христа. Іуда усвідомив свій вчинок і повісився. Пілат мав можливість покаятися, прийняти віру в Христа і бути

прощеним. Завдяки алюзії-порівнянню читач сприймає Пілата як зрадника, подібного до Іуди.

Образ Понтія Пілата у масовій свідомості став символом конформізму і відступу від істини задля егоїстичних інтересів і міркувань. У процесі літературного функціонування образ Понтія Пілата поступово втрачає свою канонічну однозначність, його функція стає суперечливою, а саме ім'я сприймається в якості знака, символу не просто якогось конкретного діяння, а специфічного світобачення пристосуванця. У контексті роману “Понтій Пілат” антропонім набуває негативної конотації, акцентуючи сему “зрадник”.

У тексті роману П.Ілтона та М.Робертса “Мойсей і десять заповідей” Мойсей порівнюється з біблійним персонажем Каїном: “A voice had commanded him to strike, the voice from his childhood. He had no pity for the Egyptian, but he knew that he would carry within him till he died the bitter knowledge that, *like Kain*, he had killed his brother” [6: 124] (Genesis, 4:8; Exodus, 2:11–12).

Метафоричне переосмислення імені Каїна пов'язане з історією про двох синів Адама і Єви: землероба Каїна та вівчара Авеля. У сучасній англійській мові антропонім Каїн уособлює братовбивцю і є символом підлості та братерської зради. Мойсей повторив учинок Каїна: він у пориві люті убив наглядача над рабами і ніс свій хрест до кінця життя, спокутуючи гріх. І Каїн, і Мойсей були вигнані Богом із рідної землі. Розумінню прикладу сприяють фонові знання читача, який сприймає негативну конотацію алюзії, що вжита у тексті роману для осуду вчинку Мойсея.

У розглянутих прикладах обирається одна із головних характеристик біблійного персонажа, яка пояснюється у самому тексті. При цьому спостерігається помітне розширення об'єму застосування власної назви.

У романі Дж.Хеллера “Бог знає” є випадок ситуативного переходу алюзії власної назви у загальну: “It was just before we ventured to Keilah that I talked to God for the first time. And He answered. He helped me decide. Back then, He always answered me, and I had no need for *a Samuel* or *a Nathan*. I could speak for myself” [9: 183] (I Samuel, 16; 19;18; II Samuel, 7). До ознак ситуативного переходу

відноситься вживання власної назви у формі множини або вживання артикля перед власною назвою. В основу ситуативного переходу іменників *Nathan* та *Samuel* у загальну назву лягло виділення семи “пророк, посередник Бога”. Такий перехід пов’язаний із характером енциклопедичної інформації власних назв, ужитих алюзивно. У наведеному уривку із тексту Давид перед тим, як вирушити до Кеїла, сам уперше розмовляв із Богом і не потребував посередника для свого спілкування.

Номінативна алюзія-антропонім *Saul* вжита у словах царя Давида для порівняння його психічного стану із божевільям Саула у той час, коли головнокомандуючий Йоав допомагав Давидові під час повстання сина царя, Авесалома: “*Crazy as Saul in his deranged fixations about me, I was more and more certain that I detected the hand of Joab in Absalom’s successful coup, until we neared the Jordan and I found him awaiting me...*” [9: 205] (II Samuel, 15; Psalm, 3; I Samuel, 18:10).

У даному уривку психічний стан Давида передається за допомогою порівняння *crazy as Saul* та контекстуальних синонімів *crazy* (божевільний) та *deranged* (психічно неврівноважений). Із першої Книги Самуїла нам відомо, що у царя Саула бували напади божевілья, під час яких він намагався убити Давида, що розраджував його грою на арфі. Порівняння здійснюється на основі опису божевілья.

Далі на сторінках роману Дж.Хеллер двічі повторює *crazy as Saul*: “*Crazy as Saul in the unremitting enmity he bore toward me, I have wished Joab dead a thousand times before and since, prayed he’d be taken in one of our plagues or fall dead from a stroke or from a blow at the hand of some enemy in the field. A thousand times I have been disappointed. Dismayed as crazy Saul, I have been brought to the conclusion that I will have to prescribe the deed myself if I surely want it done*” [9: 207].

У даному випадку за допомогою повтору та інверсії *crazy as Saul, dismayed as crazy Saul* передається відчуття душевного болю, смутку, що пережив Давид, довідавшись про смерть Авесалома, свого улюбленого сина (II

Samuel, 18:33; 19:1). Підсилює зображення цього стану вживання гіперболи *a thousand times*. Контактний повтор контекстуальних синонімів *disappointed* та *dismayed* надає експресивності даному уривку. Алюзія-антропонім у порівняльній структурі, гіпербола і повтор дієприкметників акцентують емоції Давида.

Розглянемо ще один приклад алюзії-антропоніма у порівняльній конструкції з *like*: “They sought favour with me by delivering it into my hands. *Did I need a head? Like Achish of Gath had need of a madman* [9: 233] (II Samuel, 3:27) (I Samuel, 21:10, 13; Psalm, 34:56). Тут йдеться про підступне вбивство Авеніра, двоюрідного брата і воєначальника царя Саула, яке здійснив Йоав. Такий вчинок Йоава розлютив Давида і тому він говорить, що потребував голову Авеніра так, як Ахіш, цар филистимлянського міста Гефа, потребував божевільного, що вдавав Давид, переховуючись у Ахіша від гніву царя Саула. У даному випадку алюзія стосується подій і допомагає читачеві зрозуміти неприязне ставлення Давида до вчинку Йоава. Смерть Авеніра видавалася Давиду зовсім непотрібною. Це підтверджується риторичним питанням *Did I need a head?* Алюзія-антропонім у порівняльній конструкції з *like* характеризує Давида як миролюбного царя, що не жадав кровопролиття заради помсти.

Номінативні алюзії-антропоніми у романі “Бог знає” Дж.Хеллера сприяють розкриттю головної теми – мізерності людських страждань царя Давида, вічної боротьби володарів за підтримку свого авторитету та утримання влади у своїх руках, що і є причиною таких страждань.

У романі Ф.О’Коннор “Несамовиті виходять переможцями” є приклад номінативної алюзії-антропоніма *Habakkuk* у порівняльній конструкції з *like*: “He stopped once to get his breath and then began again, kicking the door frenziedly with the blunt toe of his heavy work shoe. Nothing happened. Finally he stopped and the implacable silence descended around him, immune to his fury. A mysterious dread filled him. His whole body felt hollow *as if he had been lifted like Habakkuk by the hair of his head*, borne swiftly through the night and set down in the place of his mission” [10: 174] (Habakkuk, 1:1; 3:1). У даному випадку за допомогою алюзії

передається фізичне відчуття порожнечі і легкості Френсіса Тарвотера, що прийшло на зміну його нападу люті і несамовитості, з якою він стукав у двері до свого дядька. Схоже відчуття легкості було у пророка Авакума, піднятого за волосину у повітря та перенесеного на місце призначення. Така біблійна алюзія у порівняльній конструкції з *as if* експліцитно характеризує емоційний стан головного персонажа, відчуття його внутрішньої порожнечі, спричинене загадковим почуттям страху перед майбутнім та виснаженістю нападами божевілля.

У романі Ф.О'Коннор "Мудра кров" знаходимо номінативну алюзію-антропонім у порівняльній конструкції з *like*: "Two doors flew open and he found himself moving down a long red foyer and then up a darker tunnel and then up a higher, still darker tunnel. In a few minutes he was up in a high part of the *maw*, feeling around, *like Jonah*, for a seat" [10: 71] (Jonah, 1; 2). Дана алюзія вживається поряд з метафорою *maw* (череві тварини) для того, щоб передати внутрішній стан і відчуття Іноха Емері, який намагався безкоштовно пробратися в кіно і у темряві шукав місце в залі. У кінозалі було темно, наче в череві кита, який проковтнув пророка Йону.

У порівняльних конструкціях називна функція імені простежується чіткіше, ніж у випадках порівняння, що не є граматично вираженим. Алюзія-ім'я у порівняльних конструкціях переважно підтверджена непрямыми посиленнями, котрі визначають рису, на основі якої здійснюється порівняння.

З наведених прикладів видно, що алюзія, виражена топонімом або антропонімом сприяє створенню підтексту, що імпліцитно впливає на скерування оповіді чи характеристики персонажа, а порівняльні конструкції, до складу яких входять номінативні алюзії, представлені біблійними антропонімами, експліцитно характеризують персонажів та їхній емоційний, психічний стан. Отже домінуючою функцією номінативних алюзія-антропонімів є характерологічна.

Перспективою подальших розвідок у нашому напрямку може стати дослідження алюзивних біблійних власних назв у жанрі малої прози.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сапожникова Л. М. Использование собственных имен в идентифицирующей и характеризующей функциях // Номинативные свойства языковых единиц: Межвузовский сборник Саратов. гос. пед. ин-та. – Саратов, 1990. – С. 119 – 125
2. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
3. Styron W. The Confessions of Nat Turner. – New York: A Signet Book, 1968. – 404 p.
4. Библиейская энциклопедия. – Москва: Российское библиейское общество, 1996.– 352 с.
5. Oates J. C. Son of the Morning. – New York: Fawcet Crest, 1978. – 412 p.
6. Ilton P., Roberts M. Moses and the Ten Commandments. – New York: Dell Publishing Company, 1956. – 320 p.
7. Літературознавчий словник-довідник / Під ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва та ін. – Київ: Академія, 1997. – 752 с.
8. Maier P. Pontius Pilate. – Wheaton (Illinois): Tyndale House Publishers, 1981. – 366 p.
9. Heller J. God Knows. – New York: Simon and Schuster, 1997. – 356 p.
10. O'Connor F. Wise Blood. The Violent Bear it Away. Everything that Rises Must Converge. – New York: A Signet Classic, 1983. – 460 p.
11. Holy Bible. New Revised Standard Version Containing Old and New Testaments.– Grand Rapids (Michigan): Zondervan Bible Publishers, 1990. – 1412 p.